

Skolēnu labklājība Latvijā starptautiskā salīdzinājumā - OECD PISA 2015 jaunākie rezultāti un secinājumi

OECD PISA 2015 pētījuma rezultāti jau tiek un vēl tiks paziņoti kopumā piecos sējumos, katrā no kuriem iekļauti jauni, iepriekš nepubliskoti rezultāti. Pirmais sējums bija veltīts skolēnu sasniegumiem un vienlīdzīgām izglītības ieguves iespējām, otrs – izglītības kvalitātei skolu darbības aspektā, trešais, kura saturu OECD paziņos 2017.g. 19.aprīlī un kas vienlaicīgi Latvijas rezultātu aspektā tiks aplūkots šajā IZM un LU seminārā, sniedz PISA 2015 pētījuma rezultātus par skolēnu labklājību plašā nozīmē (ne tikai par materiālo, bet arī par psiholoģisko, sociālo, fizisko u.c.). Ceturtais sējums informēs par skolēnu finanšu kompetenci, piektais – par skolēnu problēmu risināšanas prasmi savstarpējā sadarbībā. Šoreiz OECD skolēna labklājību kā izglītības procesu raksturojošu kvalitāti izdala atsevišķā sējumā, kas nozīmē, ka organizācija šim aspektam PISA 2015 datu analizē vēlas piešķirt vēl lielāku nozīmi nekā agrākos pētījuma ciklos pirms tam.

OECD PISA 2015 pētījumā piedalās 72 pasaules valstis, tai skaitā visas OECD un ES valstis. Kopā pētījumā piedalās aptuveni 540 000 skolēnu. Pētījumam tiek izvēlēti 1999.gadā dzimuši skolēni. No Latvijas pētījumā piedalās 4876 skolēni (85% no tiem ir 9.klašu skolēni) no 250 skolām un šo skolu direktori.

Skolēnu labklājība OECD PISA 2015 skatījumā

OECD PISA pētījumā labklājības jēdziens attiecas uz skolēnu psiholoģisko, kognitīvo, sociālo un fizisko darbību un iespējām, kas viņiem nepieciešamas, lai dzīvotu laimīgu un piepildītu dzīvi

Labklājības 4 dimensijas (labklājība kā rezultāts un kā iespēja):

Psiholoģiskā - ietver skolēnu izpratni par dzīves jēgu, viņu pašapziņu un emocionālo spēku. Psiholoģisko labklājību paaugstina atbilstošs pašnovērtējums, motivācija, optimisms, to pazemina trauksme, stress, depresija un izkropļots skats uz sevi un citiem. PISA mēra skolēnu motivāciju augstiem sasniegumiem un satraukumu par pārbaudījumiem mācību priekšmetos

Sociālā – skolēnu attiecības ģimenē, ar skolasbiedriem un draugiem skolā un ārpus tās, skolotājiem (piederības sajūta skolai, pārinodarījumi, skolotāju taisnīga attieksme)

Kognitīvā – skolēnu kompetence matemātikā, dabaszinātnēs, lasīšanā u.c. jomās

Fiziskā – veselība un veselīgs dzīvesveids (PISA aptaujā - fiziskās aktivitātes un ēšanas regularitāte)

Skolēnu labklājības indikatori PISA 2015 pētījumā (PISA 2015, Volume III)

- Apmierinātība ar dzīvi
- Uztraukums par pārbaudījumiem
- Skolēnu motivācija gūt augstus mācību sasniegumus
- Skolēnu plānotais izglītības līmenis
- Piederības sajūta skola
- Pārinodarījumi no citiem skolēniem
- Ģimenes materiālā un sociālā stāvokļa ietekme
- Skolēnu fiziskās aktivitātes un ēšanas paradumi
- Skolēnu darbs mājās un par samaksu
- Interneta izmantošana ārpus skolas

Galvenie rezultāti un secinājumi

1. Latvijas piecpadsmitgadīgie skolēni kopumā ir apmierināti ar savu dzīvi (7,4 punkti, skalā no 0-10), kas statistiski nozīmīgi neatšķiras no OECD valstu skolēnu vidējā līmeņa (7,3). Ļoti apmierināto (9-10) un neapmierināto skolēnu (0-4) relatīvais skaits Latvijā ir attiecīgi 32% un 9%, kas ir mazāk nekā vidēji OECD valstīs. Apmierinātības vidējais līmenis mūsu kaimiņvalstīs ir līdzīgs vai nedaudz lielāks - Igaunijā (7,5), Krievijā (7,8) un Lietuvā (7,9).

OECD vidēji un Latvijā nedaudz augstāka apmierinātība ar dzīvi ir zēniem (7,5), salīdzinot ar meitenēm (7,3) un skolēniem ar augstāku SES (7,1-zemākā un 7,7 augstākā SES kvartile). Latvijā un OECD valstīs vairāk apmierināti ar dzīvi ir skolēni, kuriem sasniegumi matemātikā un dabaszinātnēs ir augstāki, lasīšanā šī sakarība nav statistiski nozīmīga. OECD un Latvijā augstāka skolēnu apmierinātība ar dzīvi ir skolās, kurās ir augstāks skolotāju atbalsts skolēniem mācībās.
2. Skolēnu uztraukums par pārbaudījumiem Latvijā ir zemāks nekā vidēji OECD (tomēr, piemēram, 43% mūsu skolēnu uztraucas par pārbaudījumiem arī tad, kad ir tiem labi sagatavojušies). Praktiski visās valstīs vairāk uztraucas meitenes un skolēni ar augstāku uztraukuma indeksu ir mazāk apmierināti ar dzīvi.
3. Skolēnu motivācijas gūt augstus sasniegumus indekss kopumā Latvijā ir tikai pavisam nedaudz zem OECD vidējā, toties skolēnu relatīvais skaits – 93%, kuri izvēlētos vislabākās pieejamās iespējas pēc skolas pabeigšanas, Latvijā ir OECD vidējā līmenī, tāpat kā to skolēnu skaits – 59%, kuri vēlas būt labāko vidū savā klasē. Latvijā un vidēji OECD valstīs motivācija (vairākumā aptaujas jautājumu) ir nedaudz augstāka meitenēm un skolēniem ar augstāku SES. Arī kopējais motivācijas indekss ir augstāks skolēniem ar augstāku SES gan Latvijā, gan OECD. Latvijā meitenēm motivācijas indekss ir augstāks, bet vidēji OECD valstīs tas meitenēm un zēniem ir praktiski vienāds. Motivācijas indekss ir augstāks lielajās pilsētās (t.sk. Rīgā), viszemākais – lauku skolās, tas ir augstāks arī skolās ar augstāku skolas SES un vidusskolās un ģimnāzijās nekā pamatskolās. Ja skolēns vēlas būt viens no labākajiem klasē, tad viņš ļoti uztraucas par pārbaudījumiem pat tad, ja ir tiem labi sagatavojies.
4. Latvijā iegūt augstāko izglītību plāno 61% piecpadsmit gadus veco skolēnu, Igaunijā 65%, vidēji OECD valstīs - 59%. (tai skaitā LV daudzi skolēni ir atzīmējuši augstāko profesionālo izglītību, kuru pie mums var iegūt arī universitātēs, taču zem šīs izvēles «slēptā veidā» bija domāts tikai ISCED 5b līmenis – koledžas (pēc ISCED 1997)). Latvijā un OECD iegūt bakalaura vai maģistra grādu plāno iegūt daudz vairāk skolēnu ar augstāku SES (LV - SES pirmajā ceturtdaļā iegūt grādu vēlas 11 %, bet augstākajā ceturtdaļā – 46%), daudz vairāk pēc bakalaura un maģistra grāda tiecas meitenes (LV - meitenes 30%, zēni 19 %). Abas sakarības izpildās lielā mērā vairākumā valstu, bet ir arī izņēmumi, piemēram, Vācijā, Francijā un Nīderlandē nav izteikta meiteņu pārsvara viedoklī par studijām universitātē. Skolu līmenī Latvijā un OECD (un vairākumā valstu) bakalaura vai maģistra grādu plāno iegūt vairāk skolēnu no skolām ar augstāku SES, lielajām pilsētām (LV - 18% no lauku skolām, 25% no pilsētu skolām, 30% no Rīgas skolām), ģimnāzijām un vidusskolām nevis no pamatskolām (LV – 42% un 24%).
5. Piederības sajūtas skolai indekss Latvijas skolēniem ir zemāks par OECD vidējo. Igaunijas skolēniem piederības sajūta skolai ir augstāka nekā Latvijā, tomēr tā ir zemāka par OECD vidējo vērtību, Lietuvas un Krievijas skolēniem piederības sajūta skolai ir vēl zemāka nekā Latvijā. Latvijas skolēniem, kuri nejūtas piederīgi savai skolai, sasniegumi dabaszinātnēs ir par 18 punktiem zemāki (vidēji OECD valstīs – par 15 punktiem). Salīdzinot PISA 2015 ar PISA 2003 piederības sajūta skolai ir samazinājusies gan vidēji OECD valstīs, gan Latvijā, attiecīgi par 6-9 un 7-12 procentpunktiem atkarībā no konkrētā aptaujas jautājuma. Piederības sajūtas skolai indekss ir augstāks skolēniem

ar augstu SES nekā skolēniem ar zemu SES (OECD un Latvijā), Latvijā indekss nav atkarīgs no skolēna dzimuma (vidēji OECD tas ir augstāks zēniem). Indeksa izkliede ir galvenokārt skolu ietvaros nevis starp skolām, piederības skolai indekss Latvijā praktiski nav atkarīgs no skolas SES, atrašanās vietas un skolas tipa (vidusskolas vai pamatskolas). Vairākumā valstu skolās ar labāku disciplināro klimatu ir augstāks piederības sajūtas skolai indekss, Latvijā šī sakarība nav statistiski nozīmīga (ir pat ar pretēju raksturu). Skolēniem ar augstāku piederības indeksu skolai ir lielāka varbūtība būt apmierinātiem ar dzīvi.

6. Pārinodarījumi (izsmiešana, draudēšana, fiziski pārinodarījumi u.c.) no citu skolēnu puses visai ievērojami pasliktina skolēnu dzīves kvalitāti. Diemžēl, atbilstoši mūsu skolēnu aptaujas datiem, Latvijas piecpadsmitgadīgie skolēni relatīvi visbiežāk ir bijuši pakļauti pārinodarījumiem no savu skolas biedru puses – Latvijas skolēnu pārinodarījumu indekss ir visaugstākais visu 72 pētījuma dalībvalstu vidū. Latvijai seko Jaunzēlande, Singapūra, Makao (Ķīna), Austrālija, Lielbritānija, Kanāda, Katāra, Tunisija, Apvienotie Arābu Emirāti, Polija, Igaunija, Šveice, Somija, Dānija u.c. valstis. Indekss Latvijas gadījumā ietver, piemēram, to, ka kopumā 30,6 % (vidēji OECD valstīs – 18,6%) mūsu skolēnu izjutuši kādu no pārinodarījumu veidiem „Dažas reizes mēnesī” vai „Vienreiz nedēļā vai biežāk”, tai skaitā izsmiešanu izjutuši 15,0 % (OECD – 10,9%) skolēnu, to, ka viņiem apzināti iesit vai grūsta – 8,4% (OECD – 4,3%). Latvijā kopumā pārinodarījumus vairāk izjūt zēni – 32,5% zēnu un 28,7% meiteņu ir izjutuši kādu no pārinodarījumu veidiem (vienīgi sliktu baumu izplatīšanu vairāk izjūt meitenes). Pārinodarījumu biežums skolēniem ar zemu SES (25% skolēnu ar zemāko SES savā valstī) ir par dažiem procentpunktiem augstāks nekā skolēniem ar augstu SES (25% skolēnu ar augstāko SES savā valstī). OECD valstīs starpība ir statistiski nozīmīga katram pārinodarījumu veidam, Latvijā – tikai visiem veidiem kopā (5,8 procentpunkti, 33,6% - skolēniem ar zemu SES un 27,8% - skolēniem ar augstu SES. Skolēni, kuriem ir augstāki sasniegumi PISA testā, nedaudz retāk izjūt pārinodarījumus gan vidēji OECD valstīs, gan Latvijā. Skolas līmenī vidējie sasniegumi ir zemāki skolās, kurās skolēni biežāk izjūt pārinodarījumus (OECD – par 47 punktiem, Latvijā – par 20 punktiem, Igaunijā – par 29 punktiem).

Latvijā un vidēji OECD augstāks pārinodarījumu indekss ir:

- skolās ar zemāku SES,
- lauku skolās, tām seko pilsētu skolas un pēc tam- lielo pilsētu (Rīgas) skolas, kur indekss ir viszemākais,
- pamatskolās, salīdzinājumā ar ģimnāzijām un vidusskolām.

Piemēram, Igaunijā visu trīs minēto atšķirību nav, vai arī tās nav statistiski nozīmīgas.

Latvijā un vidēji OECD valstīs pārinodarījumi negatīvi ietekmē daudzus citus skolēna dzīves kvalitātes rādītājus – šādiem skolēniem ir zemāka piederības sajūta skolai, zemāka apmierinātība ar dzīvi, viņi vairāk kavē stundas, vairāk uztraucas par pārbaudes darbiem un lielāks relatīvais skaits no viņiem plāno iegūt tikai vidējo izglītību.

7. Latvijā lielākā daļa skolēnu (65,2 %) saka, ka apmeklē sporta stundas 2 reizes nedēļā, arī vidēji OECD valstīs (39,4%) un, piemēram, Igaunijā (60,5%) šī atbilde ir visbiežākā. Nevienu dienu sporta stundas neapmeklē attiecīgi 5,3%, 6,9% un 3,1% skolēnu. Latvijā, OECD un Igaunijā sporta stundās vidēji nedaudz vairāk piedalās zēni, sakarība ar SES ir negatīva - jo augstāks SES (skolēna vai skolas līmenī), jo nedaudz mazāka daļa sporta stundās skolā, augstāka daļa sporta stundās ir laukos, salīdzinot ar pilsētām. Ievērojami biežāks sporta stundu apmeklējums ir saistīts ar nedaudz zemākiem sasniegumiem. 71% Latvijas skolēnu (66% vidēji OECD valstīs) nodarbojas ar fiziskām aktivitātēm ārpus skolas pēc stundām, vēl citi to dara pirms stundām (zēni vairāk nekā meitenes). Šie skolēni ir apmierinātāki ar dzīvi.

8. Atbilstoši skolēnu aptaujām relatīvi liels piecpadsmitgadīgo skolēnu skaits strādā par samaksu pēc vai pirms skolas – vidēji OECD valstīs tādas atbildes sniedz 23% skolēnu, Latvijā – 18%, Igaunijā – 16%, Lietuvā – 25%, Krievijā – 33%, Nīderlandē – 38%, ASV – 23 %, bet vismazāk tādu skolēnu ir Korejā – 6%. Daudz vairāk skolēnu veic mājā nepieciešamos darbus vai rūpējas par citiem ģimenes locekļiem – Latvijā 84%, vidēji OECD valstīs – 73%.
- Par samaksu vairāk strādā skolēni ar zemāku SES (OECD par 6 procentpunktiem vairāk no zemākās SES ceturtdaļas, salīdzinot ar augstāko ceturtdaļu) un zēni – Latvijā 27% zēnu un 10% meiteņu, vidēji OECD attiecīgi 29% un 18%.
- Mājā nepieciešamo darbu veikšana ir maz saistīta ar skolēnu ģimenes SES, Latvijā nav statistiski nozīmīgas saistības, vidēji OECD – mājas darbus nedaudz vairāk veic skolēni no ģimenēm ar augstāku SES. Mājās nedaudz vairāk palīdz meitenes nevis zēni.
- Latvijā skolēni, kuri veic mājā nepieciešamos darbus, jūtas vairāk piederīgi skolai un mazāk neattaisnoti kavē. Minētās sakarības ir vāji izteiktas dažādās valstīs un arī vidēji OECD.
- Augstāka apmierinātība ar dzīvi Latvijā un OECD ir skolēniem, kuri strādā mājā vai par samaksu, izteiktāka sakarība ir darbam mājā.
- Darbs ir saistīts ar zemākiem sasniegumiem, it īpaši darbs par samaksu. Piemēram, tiem skolēniem, kuri strādā par samaksu, sasniegumi dabaszinātnēs ir vidēji par 57 punktiem zemāki OECD valstīs, par 58 punktiem – Latvijā, par 72 punktiem – Igaunijā. Arī skolēniem, kuri strādā mājā, sasniegumu samazinājums ir par 13 punktiem vidēji OECD valstīs, par 14 punktiem – Latvijā un par 16 punktiem – Igaunijā.
9. Interneta pieejamība skolēniem mājās ir ļoti palielinājusies laika periodā no 2006.g. - 2015.g. – vidēji OECD valstīs no 75,0% līdz 94,8%, Latvijā no 52,3% līdz 98,2%. Tāpat arī ir palielinājies to skolēnu relatīvais skaits, kuri lietoja Internetu 6 gadu vecumā vai agrāk 2012.g. un 2015.g. - vidēji OECD valstīs no 14,5% līdz 17,4% , Latvijā – no 12,1% līdz 18,4%, Igaunijā – no 24,1% līdz 31,0%. Skolēnu skaits, kuri uzskata Internetu par lielisku informācijas avotu, ir relatīvi augsts, bet tas ir saistīts ar skolēna ģimenes SES. OECD valstīs tā uzskata 92,4% skolēnu ar augstu SES un 83,5% skolēnu ar zemu SES, Latvijā attiecīgi 89,1% un 80,6% , Igaunijā – 93,2% un 87,6% skolēnu. Ekstremāli ilga Interneta izmantošana ārpus skolas brīvdienās (6 st. un vairāk) ir saistīta ar skolēnu zemāku apmierinātību ar dzīvi un zemākiem mācību sasniegumiem.
10. Latvijas skolēni kopumā ir apmierināti ar savu dzīvi, arī vairākos citos aspektos skolēnu dzīves kvalitāte atbilst OECD valstu vidējām līmenim. Tomēr turpmāk Latvijas izglītības sistēmā pastiprināta uzmanība jāpievērš skolēnu piederības sajūtas skolai paaugstināšanai un it īpaši svarīga ir dažāda veida pārinodarījumu būtiska samazināšana skolēnu vidē. Šeit nepieciešams vienots sociālo pedagogu, izglītības psihologu, skolotāju un skolas vadības darbs skolas līmenī un mērķtiecīga sadarbība ar pašvaldībām, citām atbilstošām institūcijām un vecākiem.